

De Romeinse Lucretia en haar Poolse tegenhangster: een poëtisch dispuut te Brugge tussen de Vlaamse humanist Stefaan de Grave en de Poolse diplomaat Johannes Dantiscus

Brugge, de eerste helft van de zestiende eeuw. De metropool van het Noorden was al over haar hoogtepunt heen, althans gezien vanuit louter economisch standpunt. De cultuur en vooral het literaire leven bloeiden desondanks als in de vorige eeuw, toen het Bourgondische hof nog regelmatig in de stad verbleef en er resideerde in het Prinsenhof. Dit stadspaleis was evenwel niet verlaten: het werd vanaf het begin van de zestiende eeuw bewoond door Karel van Hedenbault (°ca.1444-†1527), wiens familie al sedert generaties in dienst was van de Bourgondische hertogen. Deze concierge stelde de ruime residentie maar al te graag ter beschikking van zijn familie, zoals kanunnik Jan van Fevijn (°Veurne, 1490-†1535) en zijn zuster Eleonore, die wellicht als gastvrouw fungeerde, maar ook van occasionele gasten zoals Erasmus, die in een brief enthousiast dankte voor de hartelijke ontvangst, en openlijk solliciteerde om een onderkomen te vinden in het Prinsenhof, in een stad waarin hij zovele vrienden telde, o.a. Marcus Laurinus, ver weg van een Leuven vol twist.¹

Die Marcus Laurinus (°1488-†ca. 4 nov. 1540) had ook al enkele keren als gastheer voor Erasmus gefungeerd, o.a. in 1517 en in augustus 1521², en zou zich ontpoppen tot de spil van een kleine geleerdenkring, en dit vooral vanaf het ogenblik dat hij benoemd werd tot deken van het kapittel van Sint-Donaas, op 24 september 1519.

¹ P.S. ALLEN, H.M. ALLEN & H.W. GARROD (red.), *Opus Epistolarum Des. Erasmi*, 12 vols (Oxford, 1906-1958), dl. IV (1922), ep. 1012 p. 64 (in het vervolg afgekort als ALLEN, *Opus*).

² ALLEN, *Opus*, dl. III (1913), ep. 64, p.73-74; dl. IV (1922), ep. 1227, p. 565-566.

Tot die kring kunnen wij naast meer occasioneel aanwezige vrienden als Erasmus en Thomas More ook de diplomaat Cornelis de Schepper rekenen, de reeds genoemde kanunnik Jan van Fevijn, de secretaris van het kapittel Stephanus Comes of Stefaan de Grave, kanunnik Antoon van Schoonhove, Petrus Vulcanius, de stadspensionaris Frans van Cranevelt, en voorts de Spaanse humanist Juan Luis Vives, Guy Morillon, en nog enkele anderen.

Telkens de gelegenheid zich voordeed en een of andere voor-
aanstaande diplomaat of geleerde Brugge aandeed, organiseerde Marcus Laurinus in zijn woning in de Gouden-Handstraat een van zijn befaamde *convivia docta* oftewel geleerdendiners. Daarop werden dan, in de beste traditie van de Griekse symposia, allerlei actuele onderwerpen aangesneden en bediscussieerd. Een echo van een dergelijk diner kunnen wij opvangen uit een briefje van 8 juni 1531, geschreven door de uit Maldegem afkomstige Adrianus Chilius; hij was op dat ogenblik leraar aan de school van Sint-Donaas, en werd door Laurinus samen met Fevijn en Livinus Ammonius uitgenodigd toen de ontdekker van vijf verloren boeken van Livius, Simon Grynaeus (°1493-†1541), en zijn Bazelse uitgever Johannes Bebel bij hun terugkeer uit Engeland (op zoek naar handschriften) een tussenstop in Brugge maakten.³

Een gelijkaardig *convivium doctum* werd in Brugge hoogstwaarschijnlijk georganiseerd enkele maanden voordien in datzelfde jaar 1531. Vanaf half januari 1531 was keizer Karel met zijn hofhouding terug in de Nederlanden. De diplomaat Cornelis de Schepper, die op 6 december 1528 getrouwd was met Elisabeth Donche, de jonge weduwe van Pieter Laurinus, broer van Marcus, ijelde naar Brugge om zijn familie te zien. Zijn vriend, de Poolse diplomaat Johannes Dantiscus, reisde samen met keizer Karel naar Brussel, waar het hof verbleef van 24 januari tot 13 maart. In die periode heeft Dantiscus ongetwijfeld een bezoek gebracht aan zijn vriend Cornelis de Schepper. Het is een aantrekkelijke hypothese dat Marcus Laurinus te dier gelegenheid een bijeenkomst en een *convivium doctum* heeft belegd, waarbij de Poolse diplo-

3 ALLEN, *Opus*, dl. IX (1938), ep. 2499, p. 274-275.

maat nader kennis kon maken met de Brugse humanistenkring. Een van de debatten, die dan gevoerd werden, en ongetwijfeld het meest beklijvende, ging over de houding die men moest aannemen tegenover zelfdoding, zoals overgeleverd in het verhaal van de Romeinse Lucretia. Enkele verzen, bewaard in een onaanzienlijke verzameling gedichten, een *Sylvula carminum*, gepubliceerd te Brugge enkele jaren na de dood van de auteur van het merendeel van die gedichten, leggen van dit debat getuigenis af.

Vooraleer ons evenwel meer in detail bezig te houden met deze specifieke verzen, lijkt het aangewezen vooraf de essentie van dit verhaal van Lucretia te recapitulieren, zoals het in de klassieke oudheid werd verteld, en meteen even na te gaan hoe men in de late oudheid, de middeleeuwen en de renaissance met deze verhaalstof is omgesprongen.

KLASSIEKE OUDHEID

Het verhaal van Lucretia, de jonge en mooie echtgenote van Lucius Tarquinius Collatinus, is een van de oudste en meest aangrijpende verhalen uit de Latijnse oudheid. Zij werd verkracht door Sextus Tarquinius, de jongste zoon van de laatste Etruskische koning, Tarquinius Superbus, en besloot daarom zelfmoord te plegen, een daad die uiteindelijk leidde tot de stichting van de Romeinse Republiek.

De drie voornaamste versies van dit verhaal dateren alle drie uit de Augusteïsche periode. De Griekse historicus Dionysius van Halicarnassus, die vanaf rond 30 v.C. te Rome leefde als leraar Griekse retoriek, heeft in het derde en vierde boek van zijn *Antiquitates Romanae* (III, 46-IV, 85) een zeer gedetailleerd overzicht geboden van de gebeurtenissen. De Romeinse historicus Titus Livius behandelde Lucretia in de laatste hoofdstukken van het eerste boek van zijn geschiedenis van Rome, *Ab urbe condita*, wat wij kunnen beschouwen als de tegenhanger in proza van Vergilius' *Aeneis*. Enkele jaren later was het de beurt aan Ovidius, die Livius' dramatische voorstelling van de feiten uitdiepte en verinnerlijkte in het tweede boek van zijn *Fasti* (boek II, 721-852). Van deze drie versies is die van Livius veruit de meest invloedrijke gebleken. Zo heeft enkele eeuwen later ook Sint-Augustinus, die

zo dadelijk onze aandacht zal verdienen, Livius als vertrekpunt genomen. Livius blijkt ook van cruciaal belang voor latere auteurs, zoals de zestiende-eeuwse Brugse dichter Stefaan de Grave, die verder aan bod zal komen.

De Romeinse historicus begint zijn verhaal, net zoals Dionysius van Halicarnassus, bij de lange en vervelende belegering door de Romeinen van het stadje Ardea. Op een nacht, in het kamp van de Romeinen, hadden de jonge edelen zich verzameld in de tent van Sextus Tarquinius, en zoals dat gaat onder jonge mannen, ging het gesprek al snel over vrouwen, en wel over hun respectievelijke echtgenotes. Iedereen prees natuurlijk de zijne als de deugdzaamste en de allerbeste. De enig mogelijke oplossing die zij zagen om dit dispuut te beëindigen bestond erin ter plekke ieders huishoudelijke situatie te controleren. Livius gaat dan verder⁴:

(57) (...) Ze waren verhit door de wijn. ‘Goed, dat doen we,’ riepen ze allemaal; ze gaven hun paard de sporen en weg ijlden ze naar Rome. Bij het invallen van de duisternis kwamen ze daar aan, en vervolgens reden ze naar Collatia, waar ze Lucretia in heel andere omstandigheden aantroffen dan de schoondochters van de koning, die ze de tijd hadden zien doorbrengen met vrolijke gastmalen te midden van leeftijdgenoten. Lucretia zat nog laat in de avond ijverig te spinnen, terwijl haar slavinnen bij het lamplicht om haar heen aan het werk waren, in het binnenste vertrek van haar huis. De eerste prijs van de wedstrijd in vrouwelijke deugden kwam haar toe. Ze ontving haar thuishkomende man en de zoons van Tarquinius hartelijk en de triomferende echtgenoot nodigde de jonge prinsen gastvrij uit voor de maaltijd. Daar maakte zich de onzalige begeerte meester van Sextus Tarquinius om Lucretia met geweld te bezitten; haar schoonheid en beproefde kuisheid prikkelden hem. Maar voorlopig keerden ze na hun nachtelijk jongensavontuur naar de legerplaats terug.

(58) Enige dagen later ging Tarquinius, zonder dat Collatinus er iets van wist, vergezeld van maar één man naar Collatia. Daar werd hij vriendelijk ontvangen - niemand wist van zijn opzet - en na de maaltijd naar het gastvertrek gebracht. Brandend van begeerte ging hij, toen alles om hem heen veilig leek en iedereen in diepe

4 LIVIUS, *Sinds de stichting van de Stad. Vertaald door H.W.A. van Rooijen-Dijkman en F.H. van Katwijk-Knapp. Samengesteld en toegelicht door H.W.A. van Rooijen-Dijkman*, Amsterdam, 2000, p. 36-37.

slaap verzonken, met getrokken zwaard naar de slapende Lucretia. Met de linkerhand op haar borst hield hij haar in bedwang en zei: 'Stil, Lucretia! Ik ben Sextus Tarquinius; ik heb een zwaard in mijn hand; één geluid en je sterft!' Sidderend van schrik ontwaakte de vrouw uit haar slaap. Ze zag de dood voor ogen en niets wat haar kon helpen. Toen begon Tarquinius haar zijn liefde te verklaren, te smeken, dreigementen en smeekbeden door elkaar te uiten, alles te doen om dit vrouwenhart te vermurwen. Toen hij merkte dat zij standvastig was en dat zelfs de angst voor de dood haar niet aan het wankelen kon brengen, ging hij nog verder en dreigde haar met ontering: wanneer zij dood was, zei hij, zou hij ook zijn slaaf om het leven brengen en die naakt naast haar neerleggen; dan zou men zeggen dat ze vermoord was toen ze ontucht pleegde met een slaaf. Uit angst dat dit zou gebeuren, zwichtte haar vastberaden kuisheid voor het geweld van zijn hartstocht die, naar het scheen, had overwonnen. Tarquinius verliet haar huis in een wilde roes van glorie over dit verkrachten van een eerbare vrouw. Lucretia, wanhopig door haar grote ongeluk zond eenzelfde boodschap naar haar vader in Rome en haar man in Ardea: of ze wilden komen, ieder met een vrouwde vriend. Ze moesten iets doen en vlug, want er was iets verschrikkelijks gebeurd. (...)

Bij hun aankomst troffen de mannen een ontredde Lucretia in haar slaapkamer aan.

Bij de komst van haar vader en haar man schoten de tranen in haar ogen en toen haar man vroeg: 'Is het goed met je?' antwoordde ze: 'Nee, helemaal niet! Hoe kan het goed gaan met een vrouw die haar eerbaarheid verloren heeft? Er zijn, Collatinus, sporen van een andere man in je bed; maar alleen mijn lichaam is geschonden, mijn hart is onschuldig - daarvan zal mijn dood getuigen. Geef me je rechterhand en je woord van trouw dat de schender van mijn eer niet ongestraft zal blijven. Sextus Tarquinius is het die hier vannacht vriendschap verruilde voor vijandschap en gewelddadig en gewapend zijn lusten op mij botvierde, tot mijn ondergang en - als jullie mannen zijn - ook tot de zijne!' Zij troostten de vrouw, die ziek was van ellende, door de schuld van haar af te wentelen op de boosdoener die haar tot de daad had gedwongen: het was de ziel die zondigde, niet het lichaam; waar de opzet om kwaad te doen ontbrak, was er ook geen sprake van schuld. Zij zei: 'Zie toe dat hij zijn verdiende loon krijgt. Wat mijzelf betreft: hoewel ik mij van schuld vrijspreek, de straf scheld ik mij niet kwijt. Van nu af aan zal geen ontuchtige vrouw het leven behouden, naar het

voorbeeld van Lucretia.’ Met een mes dat zij onder haar kleed had verborgen, doorstak ze haar hart, zakte voorover op haar wond en viel sterfend neer. Haar man en haar vader schreeuwden het uit.

Dankzij deze dappere daad werd Lucretia door de latere generaties, zowel uit heidense als uit christelijke middens, beschouwd als een heroïsch voorbeeld van deugdzaamheid, vrouwelijke kuisheid en manmoedigheid.

DE HOUDING VAN SINT-AUGUSTINUS

Livius heeft een verhaal over seksueel geweld en wraak opengewerkt door aandacht te besteden aan de ontstellende ervaring van de misbruikte vrouw, aan haar motivering om tot zelfdoding over te gaan en aan het debat over schuld en straf dat daarbij aansluit. De gevolgen van die ontsluiting lieten zich duidelijk gelden in het onderwijs van de redekunst, waar de zelfdoding van Lucretia een geliefde discussietopos werd. Die lijn kwam tot een beslissend hoogtepunt in het begin van Augustinus’ *De civitate Dei* (I, 16-19)⁵, het werk waarmee de kerkvader na de eerste inval van de barbaren in Rome (410) de christelijke identiteit verdedigt tegen de insinuaties van de heidenen. Deze laatsten gaven te verstaan dat hun Lucretia dan toch maar de moed opgebracht had te kiezen voor zelfdoding, iets waar de verkrachte christen vrouwen en religieuzen niet aan toe gekomen waren. Augustinus dringt binnen in de opening die de heidense Livius gemaakt had, en keert diens argumentatie tegen het heidendom.

In zijn behandeling van de topos gaat hij tewerk in twee stappen. Eerst troost hij de eigen mensen door aan te tonen hoe misleidend het schaamtegevoel (*pudor*) is. Het zit geklemd tussen het (hoge) geweten en de (lage) weerloosheid van het lichaam. Het komt er voor de vrouwen op aan die gradatie in te zien en te beseffen dat, wat hun lichaam en hun gevoel ook ervaren hebben, dit niets afdoet van de zuivere intentie van hun in deemoed aan God gehoorzamend geweten (kuisheid: *pudicitia*). Ze mogen zich dus niet

5 De Latijnse teksten worden geciteerd naar de uitgave in de Teubnerreeks: *Sancti Aurelii Augustini episcopi De civitate Dei libri XXII*. Recognoverunt Bernardus Dombart et Alfonsus Kalb ... Editio quinta, 2 vols (Stuttgart, 1981).

laten misleiden door het overweldigend karakter van de schaamte en ze moeten moedig aanvaarden dat hun kuisheid intact gebleven is en dat ze bijgevolg niet gezondigd hebben (sterkte: *fortitudo*). Vanuit die achtergrond gaat hij vervolgens ter attentie van zijn heidense tegenspelers het Lucretia-exemplum ontleden. Aan een heidense redenaar ontleent hij het vers: ‘Mirabile dictu, duo fuerunt et adulterium unus admisit’ (‘Wonderlijk om zeggen: ze waren met twee en slechts één pleegde overspel’). Dus zijn ook de heidenen bekend met zijn stelling, zo betoogt hij. Waarom heeft Lucretia dan aan de misdaad van de overspelige Sextus ook nog de misdaad van haar zelfmoord toegevoegd? In dit pathetisch uitspelen van Lucretia, als de onschuldige verkrachte, tegen Lucretia, als de schuldige zelfmoordenares, gaat Augustinus zo ver dat hij het vermoeden uit dat zij misschien toch heimelijk ingestemd heeft met wat haar is aangedaan en dat ze bijgevolg niet een onschuldige heeft gedood (*De civitate*, I, 19):

An forte ideo ibi non est, quia non insontem, sed male sibi consciam se peremit? Quid si enim (quod ipsa tantummodo nosse poterat) quamvis iuveni violenter inruenti etiam sua libidine inlecta consensit idque in se puniens ita doluit, ut morte putaret expiandum?

Of is zij daar (nl. in de onderwereld) misschien niet, omdat zij zichzelf niet heeft omgebracht als een onschuldige, maar als iemand die zich van schuld bewust was? Het zou toch kunnen zijn dat zij (alleen zij zelf kon dat weten), ook al overviel de jongeman haar met geweld, toch door haar eigen wellust verleid met hem instemde, en dat zij dit in zichzelf heeft willen straffen en het zo diep betreurd heeft dat zij de dood als een geëigende boete beschouwde.⁶

Zo confronteert de geoefende redenaar zijn lezers met een vlijmscherp dilemma:

Sed ita haec causa ex utroque latere coartatur, ut, si extenuatur homicidium, adulterium confirmetur; si purgatur adulterium,

6 Deze Nederlandse vertaling, evenals de volgende, werd ontleend aan: AURELIUS AUGUSTINUS, *De stad van God*, vertaald en ingeleid door Gerard Wijdeveld (Ambo-Klassiek), derde druk (Baarn, 1992), p. 70 (§19), p. 66 (§17) en p. 78 (§26).

homicidium cumuletur; nec omnino invenitur exitus, ubi dicitur: “Si adulterata, cur laudata; si pudica, cur occisa?”

In dat geval komt echter de zaak aan beide kanten vast te zitten: vindt men de moord minder erg, dan wordt de echtbreuk bevestigd; ontkent men de echtbreuk, dan wordt de moord erger gemaakt. Er is geen ontkomen aan het dilemma: Als ze overspel heeft gepleegd, waarom is ze dan geprezen? Als ze een kuis vrouw was, waarom is ze dan gedood?

Hoe moet uiteindelijk geoordeeld worden over Lucretia? In zijn besluit laat Augustinus het eerste deel van het dilemma vallen, namelijk dat ze zich schuld bewust zou gedood hebben, en spitst hij zich toe op het tweede deel. Waarom heeft de kuis Lucretia zich gedood? Omdat ze zich niet, zoals de christen vrouwen, kon verantwoorden tegenover God en haar geweten maar in de plaats daarvan, als heidense, schaamte (*pudor*) en kuisheid (*pudicitia*) met elkaar verwarde en niet anders kon dan toegeven aan de zwakheid van de schaamte en van het maatschappelijk oordeel (*pudoris infirmitas*, tegengesteld aan de christelijke *fortitudo*).

Samenvattend kan men stellen dat de herinterpretatie van het gezagvolle antieke exemplum door de kerkvader erop gericht was de waarden van de heidense cultuur onderuit te halen, en de nieuwe, christelijke levenswijze lijnrecht daartegenover te stellen. Door zijn uiterst scherp gestelde redenering in verband met de psychologische en morele positie van de verkrachte Lucretia en zijn onvoorwaardelijke veroordeling van zelfmoord heeft Augustinus de grondslagen gelegd voor alle latere reacties tegen een blind idealiseren van deze heidense heldin uit de oudheid, en tevens voor de moderne sociale, wettelijke en theologische houding tegenover zelfdoding in de westerse wereld.

MIDDELEEUWEN EN RENAISSANCE

Gedurende de middeleeuwen was er nauwelijks enige poging om de onverbiddelijke logica van Augustinus te temperen en enig oog te hebben voor het lijden van de jonge vrouw en haar uiteindelijke beslissing. Een eerste, belangrijke, stap werd genomen door Dante. Hij vertrok daarbij van de volgende verzen uit Vergilius'

Aeneis (VI, 434-436) 'qui sibi letum / Insontes peperere manu lucemque perosi / Proicere animas' ('die zichzelf onschuldig hebben omgebracht en levensmoe hun ziel prijsgaven'), die Augustinus zelf ook al had vermeld (*De civitate*, I, 19). Op basis daarvan ging hij moedig in tegen de algemeen geldende katholieke opvatting en weigerde hij Lucretia te veroordelen. Hij plaatste haar niet in de hel - waar zelfmoordenaars thuishoren - maar in het Voorgeborchte, samen met de onschuldige heidenen die niet verlost waren, maar geen zonde hadden begaan (*Inferno*, IV, 127-128):

Vidi quel Bruto che cacciò Tarquinio,

Lucrezia, Iulia, Marzia e Corniglia ...

Dat zijn keuze niet zo evident was bewijst het feit dat Giovanni Boccaccio zich verplicht voelde om Dante's beslissing te verdedigen in zijn commentaar op de *Divina Commedia*. Diezelfde Boccaccio behandelde Lucretia ook in hoofdstuk 48 van zijn boek *De mulieribus claris*. Daar wordt haar zelfdoding niet enkel voorgesteld als een middel om haar waardigheid te herwinnen, maar ook als de oorzaak van de Romeinse vrijheid, dus van de Romeinse republiek:

cum ex eadem non solum redintegratum sit de cus, quod feditate facinoris iuvenis la befactarat ineptus, sed consecuta sit Romana libertas.

Want daardoor werd niet alleen haar zedelijke waardigheid, die de arrogante jongeman door zijn afschuwelijke daad had geschonden, in eer hersteld, maar kwam als resultaat ook de vrijheid van Rome voort.

Met deze laatste woorden knoopt Boccaccio tevens aan bij Francesco Petrarca, die bij verschillende gelegenheden Lucretia's heldhaftig gedrag opgehemeld had, bijv. toen hij haar een prominente rol liet spelen als voorspreekster van de Romeinse vrijheid in zijn epos *Africa* (III, 643-802).

Het mag dus duidelijk zijn dat de topiek van Lucretia de aandacht van de humanisten heeft getrokken vanaf het prille begin van het humanisme, met Petrarca en Boccaccio. De verschillende bewerkingen van het Lucretia-verhaal zijn opgebouwd rond de drie door Livius aangereikte thematische kernen, met name de echtelijke trouw en kuisheid van de ideale vrouw, de motivatie voor haar zelfdoding en de politieke gevolgen van de daaropvolgende wraakactie.

De thema's van kuisheid en van politieke vrijheid vinden meer dan eens hun uitdrukking in eerder korte en eenduidige versies. Zo is het laatste thema, dat van de Romeinse vrijheid, doorslaggevend in de teksten van Petrarca en Boccaccio. Het thema van de kuisheid en echtelijke trouw duikt bijv. op in de twaalfde dialoog van de *Linguae Latinae exercitatio* (1539), getiteld 'Domus', evenals in de *De institutione feminae christianae* van de Spaans-Brugse humanist Juan Luis Vives uit 1523.

Maar het is voornamelijk het tweede van deze drie thema's dat het meest aanleiding kon geven tot discussies en dat dan ook het vaakst aanleiding gaf tot retorische en dramatische bewerkingen.

Vooraf de uitdagende *Declamatio Lucretie* (1367), een prozatekst van de hand van de Florentijnse humanist Coluccio Salutati (°1331-†1406), is van doorslaggevend belang gebleken voor de soms heel verschillende houding die Neo-Latijnse auteurs aannamen in hun bewerkingen van het Lucretia-verhaal.

Coluccio Salutati's *Declamatio* is een retorische discussie in twee delen, tussen Lucretia's vader en haar echtgenoot enerzijds en de heldin anderzijds. Erin wordt haar *virtus*, haar manmoedigheid zoals die door Livius en, op een andere manier, door Augustinus werd voorgesteld, verworpen, en er wordt een poging gedaan om begrip op te brengen voor Lucretia's verwarde en tegenstrijdige gevoelens, iets waarin Ovidius voorgegaan was.

In de eerste rede zijn haar vader Spurius Lucretius en haar echtgenoot Collatinus Tarquinius aan het woord. Zij zijn van oordeel dat Lucretia deze verschrikkelijke ervaring achter zich moet laten. Zij heeft voldoende bewezen dat haar helemaal geen schuld treft, dat zij niets anders is dan een slachtoffer van de misdaad die de koningszoon tegen haar begaan heeft, en dat zij terecht getuige kan zijn van de bestraffing van haar verkrachter. De twee mannen ontwikkelen hun argumentatie in drie stappen. Eerstens, zo brengen zij aan, is het duidelijk dat haar deugdzaamheid ontegensprekelijk bewezen werd bij het onverwachte bezoek van haar echtgenoot met zijn vrienden enkele dagen voordien. Dit gegeven op zich

volstaat om dadelijk over te gaan tot de bestraffing van de onbeschaamde koning en zijn misdadige zoon. Ten tweede voeren zij aan dat Lucretia haar belager nog geen bijkomende genoegdoening moet verschaffen door zichzelf te doden en op die manier haar vader, echtgenoot en kinderen te straffen. De wraak zal enkel volledig zijn, indien de misdadiger zich realiseert dat het niet zijn brutale verkrachting is die hier aan de winnende hand is, maar de eervolle bekendheid van zijn slachtoffer. Ten slotte is er geen enkele reden voor zelfmoord. Lichamelijk had zij geen enkele verdediging tegen haar aanval, terwijl zij moreel gezien had weerstand geboden aan een jongeman die omwille van zijn afkomst en andere capaciteiten heel aantrekkelijk was voor vrouwen. Haar geest was niet bezoedeld, en niets kon haar grotere roem brengen dan het feit dat zij resoluut had weerstaan aan Sextus' brutale aanval. Toen zij uiteindelijk toegaf, was dat niet omdat zij de dood vreesde, maar omdat zij te allen prijze de schande wou vermijden waarmee Sextus dreigde haar reputatie te vernietigen. In de conclusie van die eerste rede worden de drie argumenten nog eens hernomen, waarbij dan nog wordt onderstreept dat haar eventuele zelfdoding precies zou kunnen geïnterpreteerd worden als een schuldbekentenis.

In haar antwoord weerlegt Lucretia onmiddellijk twee elementen uit hun argumentatie. Door dapper de dood in te gaan wil zij bewijzen dat zij niet bang was te sterven, maar dat zij wilde vermijden dat haar naam te schande werd gemaakt. De enige keus voor een kuis Lucretia is uit het leven te stappen: enkel een overspelige Lucretia zou kunnen blijven verderleven. Wat het motief van de wraak betreft: hier is haar voornaamste bekommernis een einde te maken aan seksueel geweld in Rome. Indien inderdaad zelfs een edele en hoogstaande vrouw als zij slachtoffer kan worden van een dergelijke daad van agressie, dan is geen enkele vrouw nog langer veilig.

Haar eigen standpunt ontwikkelt Lucretia eveneens in drie tijden. In eerste instantie onderstreept zij dat haar eigen identiteit, haar vrouw en echtgenote zijn, volledig kapotgemaakt is. Op die manier weerlegt zij het tweede argument van de mannen, die haar wilden overhalen haar eer en haar intieme banden met haar familie te bewaren. Met haar tweede argument weerlegt zij het eerste

van de mannen. Haar belager had zich uitgedaagd gevoeld door haar beleving van de waarden waaraan zij het meest van al belang hechtte in haar leven. Zijn voornaamste bedoeling was geweest haar kuisheid te vernietigen. Zoals zij er nu aan toe is, kan zij enkel nog leven als een slet. Ten slotte verwerpt zij in een uitgewerkte derde onderdeel het derde punt dat de mannen aangebracht hebben. Haar lichaam en haar ziel zijn onuitwisbaar getekend door de gevoelens die ze ervaren heeft tijdens haarsamenslaap met Sextus. Enkel door zichzelf te doorsteken, en wel op de plaats waar dat ontoelaatbaar contact begonnen is, kan zij haar eigen vrouwelijkheid herwinnen. En het is enkel door geen medelijden met zichzelf te tonen dat zij kan ontsnappen aan de woelige kolk van tegenstrijdige gevoelens die haar momenteel teisteren.

In haar conclusie onderstreept Lucretia ook nog de elementen van moed en wraak die verbonden blijven met haar zelfdoding. Haar onschuldige geest zal in de onderwereld Sextus voor de rechtbank brengen, terwijl in deze wereld het voorbeeld van haarzelfmoord een aansporing zal blijven om zich te wreken op tirannen, en een steun voor Romeinse vrouwen die hun eerbaarheid willen verdedigen.

Voor zover het gaat om het feitelijke verhaal, leunt Salutati's bewerking dicht aan bij Livius' tekst, al zijn er ook een aantal echo's uit Ovidius op te vangen. Maar het is voornamelijk met Augustinus dat Salutati de dialoog aangaat. Salutati's zin 'Solus ille, cum duo tantum essetis, violentiam intulit et in corpus tuum adulterium patravit atque perfecit' ('hoewel jullie met tweeën waren, heeft hij als enige geweld gebruikt, je lichaam onteerd en echtbreuk gepleegd') is niets anders dan een echo van Augustinus: 'Duo fuerunt et adulterium unus admisit'.

Het voornaamste onderscheid tussen Salutati en Augustinus heeft te maken met het probleem van genot dat vrouwen eventueel kunnen ervaren wanneer ze verkracht worden, een probleem dat door Augustinus werd aangebracht. Augustinus doet een poging om een oplossing te vinden voor christelijke slachtoffers door een duidelijk onderscheid te maken tussen het dubbelzinnige gevoel van *pudor* en de ondubbelzinnige *fortitudo* (standvastigheid) die

aan de basis ligt van *pudicitia*. Maar Salutati wil niet weten van die hooggestemde *virtus* (manmoedigheid) en biedt een meer realistische visie op Lucretia's probleem. Zij vergelijkt zichzelf in haar rede met de weifelende Dido, die zij in herinnering brengt met het zinnetje 'Agnoverim maritalis vestigia flammae', een directe echo van Dido's: 'Agnosco veteris vestigia flammae' ('Ik herken de sporen van een vroegere liefde') uit Vergilius' *Aeneis*, IV, 23.

Salutati's heldin komt uiteindelijk in een situatie terecht die heel goed met Livius te vergelijken valt. De humanist poogt evenwel in de loop van de opgebouwde rede verder in te gaan op de motivatie van Livius' woorden (I, 58, 10): 'Ego me etsi peccato absolvo, supplicio non libero'.

Gezien vanuit het juridische en ethische standpunt dat door de mannen verdedigd wordt, treft Lucretia geen enkele schuld en moet zij dus vrijuit gaan. Maar zij is zo diep gekwetst in haar concrete bestaan dat de enige uitweg voor haar ligt in het offer van haar eigen leven.

Door dat existentieel aspect van Lucretia's ervaring nader te belichten komt Salutati onvermijdelijk in conflict met de veroordeling van haar zelfmoord door Augustinus.

DANTISCUS EN LUCRETIA

DE 'LUCRETIA' VAN JOHANNES DANTISCUS

Johannes Dantiscus heette eigenlijk Jan von Höfen. De naam 'Dantiscus' heeft hij aangenomen omdat hij geboren werd in Danzig (Gdansk), en wel op 1 november 1458. Na studies in Greifswald en Krakau trad hij in dienst bij de Poolse koning Sigismund I. Hij werd door hem op talrijke diplomatieke missies gestuurd, o.a. naar Spanje en de Nederlanden. In 1530 werd hij benoemd tot bisschop van Chełmno (Kulm) en in februari 1532 keerde hij terug naar Polen. Hij wisselde zijn bisschopszetel in tegen die van Ermland (Warmia) in 1537, waar hij stierf in 1548. Van hem zijn een flink aantal brieven en gedichten bewaard en

aan hem wordt ook een gedicht *Lucretia* toegeschreven. Slechts enkele eigentijdse bronnen leggen daarvan getuigenis af: een brief van de Duitse dichter Helius Eobanus Hessus (°1488-†1540), een gedicht van de proost van Riga Heinemann Rode (Heinemannus Rhodius, °ca. 1490), een gedicht van Dantiscus aan zijn vriend Alfonso de Valdés en een ander dat Dantiscus in februari of maart 1547 adresseerde aan Georgius Sabinus (°1508-†1560).⁷

Deze Sabinus was de schoonzoon van Philipp Melanchthon en op dat ogenblik de eerste rector van de pas opgerichte universiteit van Königsberg (nu de Russische enclave Kaliningrad).⁸ Na te hebben vermeld dat hij met groot genoegen zijn nieuw boek gelezen heeft (hoogstwaarschijnlijk een verzameling van zijn recentste gedichten), verontschuldigt Dantiscus zichzelf omdat hij niet in staat is hem op gepaste wijze dank te betuigen.⁹ Hij legt uit dat zijn poëtische mogelijkheden beperkt zijn en dat hij de dienst der Muzen lang geleden achter zich gelaten heeft. Daarbij maakt hij gebruik van de specifieke term waarmee de Romeinse dichter Persius de Muzen aanduidt ('Heliconidas' in plaats van het normale 'Heliconiadas'), evenals van nog een andere woordcombinatie uit Persius (*Saturae*, IV, 52: 'curta supellex'):

- 7 De brief van Eobanus Hessus wordt vermeld door H. DE VOCHT, *John Dantiscus and his Netherlandish Friends as revealed by their Correspondence 1522-1546, published from the Original Documents with Introduction and Notes*, Humanistica Lovaniensia, 16 (Leuven, 1961), p. 70. Het gedicht van Heinemann Rode berust in: OSNABRÜCK, *Gymnasium Carolinum*, hs. 38 (= O), net als het opdrachtgedicht van Dantiscus aan Alfonso de Valdés, de verzen 1-40 van de *Contentio* en het afsluitende gedicht van Dantiscus, *In Lucretiam Romanam*. Een kopie van dezelfde verzen van de *Contentio*, opgedragen aan Alfonso de Valdés en van het gedicht *In Lucretiam Romanam* wordt bewaard in: NÜRNBERG, *Stadtbibliothek*, hs. Strob. 38, f. 38^r-39^r. (= N).
- 8 Voor Georgius Sabinus zie nu: J. STARNASKI, *Die Bezeichnungen des Humanisten Georg Sabinus (1508-1560) zu Polen'*, in: E. KESSLER & H.C. KUHN, *Germania latina - Latinitas teutonica. Politik, Wissenschaft, humanistische Kultur vom späten Mittelalter bis in unsere Zeit*, Humanistische Bibliothek I, 54, 2 vols, München, 2003, dl. I, p. 469-481; L. MUNDT, 'Die Lehrtätigkeit des Georg Sabinus an der Universität Königsberg', in: H. MARTI & M. KOMOROWSKI (red.), *Die Universität Königsberg in der Frühen Neuzeit*, Keulen - Weimar - Wenen, 2008, p. 77-115.
- 9 *Ioannis Dantisci poetae laureati carmina*. Edidit, praefatione instruxit, annotationibus illustravit Stanislaus Skimina, *Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum usque ad Ioannem Cochranovium*, dl. VII, Krakau, 1950, p. 215. Vroegere edities van Sabinus' gedichten kunnen ook geraadpleegd worden op het internet, bijv.: *Poemata Georgii Sabini Brandenburgensis v. cl. et numero librorum et aliis additis aucta, et emendatius denuo edita*, Leipzig, 1578, p. 331-332.

- 10 Dignas hinc tibi gratias re ferre
Deberem siquidem, sed est supellex,
Scis, quam curta mihi, sub hac palaestra
Iampridem qui Heliconidas reliqui.

Vandaar dat ik je weliswaar gepaste dank zou moeten betuigen, maar je weet hoe beperkt mijn dichterlijke kwaliteiten zijn, ik die sinds lange tijd al de kunst der Muzen niet meer beoefen.

Maar hij wil toch niet ondankbaar lijken en zendt hem daarom zijn *Lucretia*:

- Ingratus tamen esse nolo totus:
15 Si Lucretia nostra non placebit,
Quam mitto, veniam dabis; placere
Quod possit tibi forte, deinde mittam.

Toch wil ik helemaal niet ondankbaar zijn. Je zal me vergeven, indien onze Lucretia, die ik je toezend, jou niet bevalt. Later zal ik je iets zenden dat je wellicht wel bevallen kan.

Twee elementen zijn hier vermeldenswaard. Eerst en vooral het feit dat Dantiscus verklaart dat hij slechts beperkte capaciteiten heeft als dichter, iets wat - minstens gedeeltelijk - weinig meer dan een gemeenplaats is. Ten tweede: hij heeft al sinds lange tijd geen poëzie meer geschreven. Vandaar een eerste conclusie: deze *Lucretia* was geen zeer lang gedicht en was tot stand gekomen heel wat jaren voordat het naar Sabinus gezonden werd. Het is dan ook onterecht dat Hans Galinsky op basis van deze verzen tot het besluit kwam dat Dantiscus een *Lucretia*-epos geschreven had, waarvan toentertijd geen exemplaar meer bekend was.¹⁰

Wat Helius Eobanus Hessus betreft¹¹: deze Latijnse dichter heeft Dantiscus ontmoet tijdens de Rijksdag van Augsburg, georgani-

10 H. GALINSKY, *Der Lucretia-Stoff in der Weltliteratur*, Sprache und Kultur der germanisch-romanischen Völker. B. Germanistische Reihe, 3, Breslau, 1932, p. 62: 'Das Werk ist verschollen. Das epos "Lucretia" ist mithin wohl in der Nähe dieses Datums <1547> anzusetzen.'

11 Zie voor H. Eobanus Hessus de biografische schets van E. KLEINEIDAM in: P.G. BIETENHOLZ & T.B. DEUTSCHER (red.), *Contemporaries of Erasmus*, 3 vols., Toronto - Buffalo - Londen, 1985-1987, dl. I, p. 434-436.

seerd door keizer Karel V in 1530, en kwam met hem op goede voet te staan. Enkele maanden later, op 4 april 1531, zond hij Dantiscus een brief waarin hij diens *De duabus Lucretiis* ophemelde:

Quid enim carmine tuo de duabus Lucretiis elegantius, quod ideo facile patior te vocare nugas, quod sciam ita solere te amanter mecum atque etiam de te ipso nugari nonnumquam.

Wat is er immers in sierlijker taal gesteld dan jouw gedicht over de twee Lucretia's? Ik heb er om die reden helemaal geen probleem mee dat jij dit betitelt als onschuldig tijdverdrijf, omdat ik weet dat het je gewoonte is regelmatig en op vriendschappelijke manier met mij en zelfs met jezelf de draak te steken.

Voorerst is het helemaal niet duidelijk of dit gedicht, getiteld *De duabus Lucretiis*, te identificeren valt met dat korte gedichtje dat Dantiscus zelf met de titel *Lucretia* aangeduid heeft. Maar in elk geval biedt deze brief ons een *terminus ante quem* voor dit gedicht *De duabus Lucretiis*, dat enige tijd voordien tot stand is gekomen, zonder dat wij met zekerheid kunnen stellen of het nu om weken of maanden gaat.

LUCRETIA IN DE NEDERLANDEN

Vooraleer nu dieper in te gaan op de relatief korte periode die Dantiscus in de Nederlanden heeft doorgebracht en de verzen die hij aan Lucretia gewijd heeft, lijkt het aangewezen eerst even te blijven stilstaan bij de receptie van het verhaal van Lucretia op het einde van de vijftiende en het begin van de zestiende eeuw in onze contreien.

Hier was het Lucretia-verhaal levend gebleven doorheen de middeleeuwen. In 1296 speelde zich één van de meest dramatische fasen uit de Hollandse geschiedenis af. Floris V, graaf van Holland en Zeeland, werd vermoord door Gerard van Velsen, als wraakneming voor de verkrachting van Van Velsens vrouw Machteld door de graaf - aldus de klassieke versie die eeuwenlang in allerlei literaire vormen werd overgeleverd.¹² Wanneer een laat-vijftiende-eeuwse kroniekschrijver, de Haarlemse karmeliet

¹² Voor enkele anonieme Nederlandse gedichten uit de veertiende-vijftiende eeuw, zie M. CARASSO-KOK, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de middeleeuwen. Heiligenlevens, annalen, kronieken en andere in Nederland geschreven verhalende bronnen*, 's-Gravenhage, 1981, p. 271-274, nrs. 248-250.

Johannes a Leydis (Jan van Leyden, of Leydis) dit verhaal in zijn *Chronicon comitum Hollandiae et episcoporum Ultraiectensium* vertelt, karakteriseert hij de ongelukkige vrouw als een Lucretia (*instar Lucretiae*). Leydis wordt dan de bron van Renerus Snoyus (Reinier Snoy), met wie de humanistische geschiedschrijving van de Nederlanden een aanvang neemt. In zijn *Historia Hollandie* (ca. 1516) ontwikkelt zich bij Van Velsens thuiskomst een gesprek tussen Van Velsen en zijn door de graaf misbruikte vrouw, dat om zo te zeggen woordelijk overgeschreven is uit Livius:¹³

Hij vroeg naar de reden, of alles wel goed was. 'Nee, helemaal niet', zei ze, 'wat blijft er over voor een vrouw, als ze haar eerbaarheid verloren heeft? Er zijn, Gerardus, sporen van een andere man in je bed. Maar alleen mijn lichaam is geschonden, mijn hart is onschuldig. Daarom wilde ik je geen onzuivere kus geven.' En meteen bekende zij de bijslaap met de graaf; hij troostte de vrouw die ziek is van ellende, door de schuld van haar af te wentelen op de boosdoener die haar tot de daad had gedwongen: het was de ziel die zondigde, niet het lichaam; waar de opzet om kwaad te doen ontbrak, was er ook geen sprake van schuld.

Toen de toenmalige intelligentsia de naam Lucretia hoorden of lazen, dachten zij evenwel niet enkel aan de Romeinse jonge vrouw, maar zeker ook aan de protagoniste van een stomende liefdesgeschiedenis. Die passie tussen een mooie jonge dame van Siëna en een Duitse ridder is het onderwerp van de Latijnse novelle van Enea Silvio Piccolomini, *Historia de duobus amantibus Eurialo et Lucretia*. Die novelle is gekaderd in een brief die Piccolomini in 1444 richtte tot Mariano Sozzini en maakte dus deel uit van de verzameling brieven van Piccolomini, die grote bekendheid verwierf als paus Pius II.¹⁴ De pittige tegenstelling tussen de frivole novelle en zijn latere vrome levenswandel vormde natuurlijk de

13 C. MAAS, 'Het gezicht van de geschiedschrijver: Historiografisch *persona* bij Reinier Snoy en Hadrianus Barlandus', in: *Neolatinisten Nieuwsbrief* nr. 21 (2008), p. 17-30 (25); IDEM, 'Reception of Livy and representation of politics in the Works of Marcantonio Sabellico and Reynier Snoy', in: A. WEBER, e.a. (red.), *Acta Conventus Neo-Latini Upsaliensis. Proceedings of the Fourteenth International Congress of Neo-Latin Studies (Uppsala, 2009)*, 2 vols., Leiden-Boston, 2012, p. 649-660, speciaal p. 657.

14 Uitgegeven als onderdeel van Piccolomini's correspondentie door R. WOLKAN, *Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini*, 4 vols., Wenen, 1909-1918, dl. I, p. 353-393, nr. 152.

beste reclame om het oeuvre van Piccolomini aan de man te brengen. Het succes van de novelle was dan ook immens, zowel in handschrift als in druk: zij werd nog voor het einde van de vijftiende eeuw meer dan zestig keer herdrukt. In de Nederlanden was het een van de vroegste drie boeken die door Dirk Martens te Aalst in 1473 ter perse gelegd werd.

Niet minder interessant was dat vanaf de laatste decaden van die vijftiende eeuw de hierboven besproken *Declamatio Lucretie* van Salutati regelmatig gedrukt werd als onderdeel van die brievenverzameling van Enea Silvio Piccolomini, om een soort tegengewicht te bieden tegen die frivole novelle. Het lijkt zeer goed mogelijk dat langs die weg Salutati's *Declamatio* onder ogen kwam van Leuvense humanisten zoals Hadrianus Barlandus (°1486-†1538), de eerste professor Latijn aan het Leuvense *Collegium Trilingue*. Deze professor liet het eerste boek van Livius voor zijn studenten drukken in 1521 bij Michiel Hillen te Antwerpen. In zijn commentaar nam hij een *Declamatiuncula ad Lucretiam* op. Daarbij wilde hij de indruk wekken dat die commentaar van hem was en spontaan bij hem opgekomen was op het ogenblik dat hij met zijn studenten de tekst van Livius las en hem voor hen commentarieerde: 'quae nobis excidit haec commentantibus'. Een snelle vergelijking van zijn *Declamatiuncula* met Salutati's tekst wijst evenwel onverbiddeijk uit dat Barlandus heel sterk afhankelijk is van de Italiaanse humanist.¹⁵

Nog te Leuven, maar deels ook in Brugge, begon de Spaans-Brugse humanist Juan Luis Vives in januari 1521 aan een nieuwe editie van Augustinus' *De civitate Dei*, die hij voorzag van een uitvoerige commentaar. Hij startte dit werk op Erasmus' verzoek, en maakte daarbij gebruik van een handschrift dat Erasmus hem ter beschikking gesteld had; dankzij Marcus Laurinus kon hij gebruik maken van een tweede handschrift dat in de Sint-Donaaskerk bewaard werd, en van een derde uit het Brugse karmelietenklooster. Hij beëindigde zijn commentaar bij de eerste zes boeken vóór 10 juli, en op 14 juli van het jaar daarop kon hij aan Erasmus rappor-

¹⁵ Cf. P. THOEN & G. TOURNOY, 'Lucretia Lovaniensis. The Louvain Humanists and the Motif of Lucretia's Suicide', in: *Humanistica Lovaniensia*, 56 (2007), p. 87-119, vooral p. 99-103.

teren¹⁶: ‘Absolvi tandem, Christo gratia, 22 lib. de Civit. Dei.’ De volledige editie werd uiteindelijk gedrukt te Basel door Froben in september 1522.¹⁷ Hoewel Vives in zijn commentaar Augustinus’ interpretatie niet in vraag stelde, is het helemaal niet uitgesloten dat Lucretia’s zelfmoord een van de onderwerpen was die uitgebreid ter sprake kwamen tijdens een of andere geleerde discussie tussen Vives en zijn Brugse vrienden. Het lijkt aannemelijk dat Dantiscus enkele jaren later deelgenomen heeft aan een dergelijke discussie tijdens een van zijn bezoeken aan Brugge.

DANTISCUS IN DE NEDERLANDEN

Dantiscus was inderdaad samen met het keizerlijke hof begin januari 1531 teruggereisd naar de Nederlanden. Hij verbleef hier meer dan een jaar, totdat hij uiteindelijk definitief terugkeerde naar Polen in het voorjaar van 1532. De Poolse ambassadeur verbleef meestal in Brussel, vanwaar hij makkelijk Brugge kon bereiken.¹⁸ Daar was zijn vriend, de Vlaamse diplomaat Cornelius Duplicius Scepperus of de Schepper (° ca. 1520-†1555), in 1528 getrouwd met de weduwe van Peter Laurinus. De schoonbroer van zijn vrouw was Marcus Laurinus (°1488-†1540), die vanaf 1519 niet enkel deken was van het Sint-Donaaskapittel, maar vooral de centrale figuur van de humanistische kring in Brugge. Ongetwijfeld was het tijdens een van hun vriendenbijeenkomsten dat het Lucretia-thema ter sprake gekomen is.

16 ALLEN, *Opus*, dl. IV (1922), ep. 1222, p. 550-551; dl. V (1924), ep. 1303, p. 97-99.

17 Voor een volledige technische beschrijving van die uitgave, zie E. GONZALEZ, S. ALBINANA & V. GUTIERREZ, *Vives. Edicións princeps*, Valencia, 1992, p. 139-140, nr. 16. Voor een gedetailleerd overzicht van de snelle vooruitgang die Vives maakte bij zijn uitgave en commentaar, zie: G. TOURNOY, J. ROEGIERS & C. COPPENS (red.), *Vives te Leuven. Catalogus van de tentoonstelling in de Centrale Bibliotheek te Leuven, 28 juni-20 augustus 1993*, Leuven, 1993, p. 33-54 en p. 96-101; G. TOURNOY, ‘Juan Luis Vives and the World of Printing’, in: *Gutenberg-Jahrbuch* 1994, p. 128-148, vooral p. 134-136; F. JORDI PEREZ I DURA, ‘Génesis y vicisitudes de los *Ad divi Aurelii Augustini “De civitate Dei” libros commentarii* de Juan Luis Vives’, in: *Studia Philologica Valentina*, 2 (1997), p. 101-117.

18 Cf. *Ioannes Dantiscus’ Correspondence with Alfonso de Valdés ...*, ed. Anna Skolimowska, *Corpus Epistularum Ioannis Dantisci* II.3, Warschau-Krakau, 2013, p. 85 en p. 391.

De literaire sporen van deze bijeenkomsten leidden verschillende jaren een sluimerend bestaan, samen met een aantal andere poëtische probeersels van Stefaan de Grave.¹⁹ Maar toen die man stierf, rond 15 augustus 1544, achtte zijn collega en goede vriend Antonius van Schoonhove het zijn plicht diens naam te vereeuwigen bij middel van de publicatie van een deel van zijn literaire output; daarbij voegde hij nog een aantal andere gedichten ontstaan in de kring van de Brugse humanisten. Voorafgegaan door een brief van Van Schoonhove, gedateerd op 29 oktober 1544, kwam te Brugge enkele dagen nadien een klein boekje van de pers met de titel *Stephani Comitis Bellocassii Sylvula carminum*.²⁰ Het bevatte onder meer een aantal epitaphia voor Marcus Laurinus en Juan Luis Vives, die beiden in 1540 gestorven waren.²¹ Veel belangrijker evenwel in deze context is de aanwezigheid van een drietal gedichten die betrekking hebben op Lucretia. Eerstens zijn er, op f. C.2^r, twee disticha voorafgegaan door de titel *Lucretia Romana*. De auteur ervan is niet expliciet vermeld, maar dit lijkt niet onnatuurlijk in een bundel gedichten van Stefaan de Grave. Deze disticha worden gevolgd, op f. C.3^v-D.1^v, door een meer uitgewerkte compositie, eveneens zonder auteursnaam, zodat men geneigd is dit gedicht ook toe te schrijven aan dezelfde Stefaan de Grave. Het draagt als titel: *Contentio de duabus Lucretiis, Romana scilicet et barbara, inter R.D. Ioannem Dantiscum episcopum Culmensem & Stephanum Comitem*. Ten slotte biedt f. D.1^v een laatste gedicht van zeven disticha, getiteld *Dantiscus in Lucretiam Romanam*. Hier is de naam van de auteur duidelijk weergegeven.

- 19 Voor meer biografische informatie over deze Latijnse dichter, zie de notitie van IG & PGB in: BIETENHOLZ & DEUTSCHER (red.), *Contemporaries of Erasmus*, dl. II, p. 275-278 (verkeerdelijk onder de naam Etienne Lecomte), en J. IJSEWIJN & G. TOURNOY, e.a., 'Litterae ad Craneveldium Balduiniana. A Preliminary Edition. 2. Letters 31-55 (February 1521-May 1521)', in: *Humanistica Lovaniensia*, 42 (1993), p. 18-20.
- 20 Deze editie wordt in het kritisch apparaat van de hierna volgende uitgave weergegeven door het sigel **B**; andere gebruikte sigla zijn **C** voor de editie van Cricius' gedichten (zie hierna, n. 27), **N** voor het reeds vermelde handschrift bewaard in Nürnberg, en **O** voor het handschrift van Osnabrück (zie n. 7).
- 21 De epitaphia voor Vives werden twintig jaar geleden al gepubliceerd door G. TOURNOY, 'An Unnoticed Bruges Collection of Latin Poems Mourning the Death of Juan Luis Vives', in: *Studia Philologica Valentina*, 1 (1996), p. 161-176.

De retorische structuur van deze gedichten weerspiegelt een discussie ter gelegenheid van een *convivium doctum*, waar de humanisten zo dol op waren. Deze discussie omtrent het heroïsch gehalte van Lucretia's zelfmoord werd hier gegoten in de vorm van een poëtische polemiek tussen de Brugse humanist Stefaan de Grave en de kort voordien tot bisschop benoemde Johannes Dantiscus. Laten wij even deze drie gedichten van naderbij bekijken.

1. Met het eerste gedicht opent De Grave de discussie. Hij vat kort de essentiële elementen van Lucretia's motivatie bij Livius samen en maakt voor deze metrische parafrase zelfs zoveel mogelijk gebruik van de oorspronkelijke verwoording, zoals mag blijken uit een korte confrontatie:

Lucretia Romana

(f. C. 2ⁱ)

Flore *puđicitiae amisso* quid erit mihi *salvum*?

Mens tamen est *insons*, *mors cito testis erit*.

Nulla meo *exemplo* uxor *vivet* adultera: quamvis

Me noxa absolvo, haud *libero supplicio*.

Vergelijk hiermee Livius, *Ab urbe condita*, I, 58, 7 en 10: '*Quid enim salvi est mulieri amissa pudicitia? ... Ceterum corpus est tantum violatum, animus insons; mors testis erit. - Ego me etsi peccato absolvo, supplicio non libero; nec ulla deinde impudica Lucretiae exemplo vivet.*'

2. Daarop volgt de *Contentio de duabus Lucretiis*, waarbij Dantiscus en De Grave elk tweemaal aan het woord komen. Enkel en alleen op basis van de tekst in de Brugse uitgave is het niet duidelijk of het hele gedicht, net zoals de meeste andere in de bundel, aan Stefaan de Grave moet toegeschreven worden; hij zou dan in principe ook verantwoordelijk kunnen zijn voor de verzen die onder de naam van Dantiscus figureren, en wellicht zelfs diens ideeën vertolken.

Door de ontdekking van het feit dat Dantiscus het eerste deel van deze *Contentio* (20 disticha), onder de titel *De duabus Lucretiis* of *De Lucretia barbara* kort na het debat aan enkele van zijn vrienden

heeft toegestuurd, en daarvoor gelukwensen ontving, wordt deze hypothese onhoudbaar. Dantiscus zelf is dus wel degelijk de auteur van deze dubbele interventie in de *Contentio*, evenals van het afsluitende gedicht.

In het eerste deel nu van de *Contentio* verhaalt Dantiscus een episode uit de recente Poolse geschiedenis die sterke gelijkenissen vertoont met de Lucretia-story. Hij wil evenwel niet de echte namen van de betrokken personen meedelen om hun privacy te beschermen. Indien dit met de werkelijkheid zou overeenstemmen, dan zou de betrokken koning niemand anders zijn dan een van de zonen van koning Casimir IV van Polen (°1427-†1492). Casimir zelf huwde in 1454 Elizabeth van Habsburg (°1436-†1505), en niet minder dan drie van hun zonen werden ook koning van Polen: Jan I Albrecht (†1501), Alexander I (°1461-†1506) en Sigismund I van Polen (°1467-†1548). De meest waarschijnlijke kandidaat is evenwel nog een andere zoon van Casimir, namelijk de levenslustige Vladislaus II, die op 22 augustus 1471 tot koning van Bohemen gekroond werd, en in 1476 met de handschoen de jonge Barbara van Brandenburg (°1464-†1515) huwde. Al snel beschouwde hij dit huwelijk als ongeldig, en in 1491 trouwde hij met de weduwe van Matthias Corvinus, Beatrice van Napels (°1457-†1508). In 1500 verklaarde Paus Alexander VI dit huwelijk evenwel ongeldig; daarop nam Vladislaus in 1502 Anne de Foix tot bruid.

Nog een ander merkwaardig detail is Dantiscus' opmerking in de verzen waarmee hij zijn *De duabus Lucretiis* opstuurt naar zijn vriend Alfonso de Valdés (°c. 1500/1504-†1532); daarin geeft hij te kennen dat Valdés de man was die hem in feite het verhaal heeft aangereikt (v. 3-4): 'Materiam dederas, versus tibi reddo, puellae / Per quos barbaricae fertur ad astra decus' - 'Jij hebt mij het materiaal aangereikt; ik schenk je een poëtische versie terug, waardoor de deugd van dit barbaarse meisje hemelhoog geprezen zal worden.' Al deze elementen verdienen nader onderzocht te worden.

(1) Dantiscus' eerste tussenkomst begint met het verhaal van de gebeurtenissen: een koning wordt verliefd op een jonge hofdame die in dienst is van de moeder van de koning. Zij laat zich even-

wel niet vermurwen, maar met zijn moeders hulp kan de koning binnendringen in haar vertrekken, waar zij aan het borduren is. Om te voorkomen dat zij verkracht wordt, misleidt zij de koning en springt uit het venster, haar dood tegemoet (1-16). Zoals bij Augustinus het geval is, overtreft ook hier de christen vrouw de antieke heldin. In vier stappen wordt die vergelijking uitgewerkt (17-30), waarbij zijdelings nog een ander niet-Romeins *exemplum* betrokken wordt: na de nederlaag van de Teutonen moesten driehonderd van hun vrouwen slavin worden bij de Romeinen. Zij smeekten te mogen dienen in de tempel van Ceres en Venus. Toen dit verzoek geweigerd werd, brachten zij al hun kinderen om en de volgende morgen vond men hen dood in elkaars armen: zij hadden elkaar tijdens de nacht gewurgd (31-34)²². Als besluit kan dus gelden dat de barbaarse Lucretia binnen haar niet-Romeinse wereld een lofwaardigheid bereikt heeft die de roem van haar antieke tegenspeelster ruim overtreft (35-40).

(2) In zijn repliek gaat De Grave frontaal in de aanval. Vanuit Augustinus' theologisch standpunt betreffende de zelfdoding zijn beide Lucretia's geen bewondering waard maar zonder meer schuldig. Wie echt kuis wil zijn, moet ook leren moedig te zijn: Augustinus' *fortitudo* (41-44). Wie dieper op de twee geschiedenissen ingaat, ziet in de antieke Lucretia een verkrachte echtbreekster - Augustinus' insinuatie daaromtrent én het eerste deel van zijn dilemma - en in de barbaarse een maagdelijke roos (45-46), een vergelijking die in twee stappen verder uitgewerkt wordt: de eerste kort en snedig, net als Augustinus' dilemma (47-48), de tweede met de nadruk op enerzijds de vindingrijkheid van het eigentijdse meisje en anderzijds de onbetrouwbaarheid van haar antieke tegenspeelster (49-54). De conclusie keert terug naar het uitgangspunt. Naar menselijke maatstaven hebben beiden de roem en de goede naam (*gloria, fama*) nagestreefd (de *pudoris infirmitas* bij Augustinus) maar voor de eeuwige zaligheid (*beata*) geldt een hogere norm, die ten gevolge van hun zelfdoding door geen van beiden gehaald werd (55-58). Dit oordeel illustreert De Grave door te verwijzen naar het antieke voorbeeld van Herostratus, de naam die spreekwoordelijk

22 Zie LUCIUS ANNAEUS FLORUS, *Epitoma de T. Livio bellorum omnium annorum DCC libri duo*, 1,38, 16-17, en VALERIUS MAXIMUS, *Facta et dicta memorabilia*, 6,1 ext. 3.

staat voor iemand die te allen koste, zelfs door misdaad, beroemd wil worden. In zijn geval gaat het om het in brand steken van één van de wereldwonderen, de Diana-tempel in Efese (59-60).²³

(3) Om die scherpe uitval te pareren moet Dantiscus twee dingen doen: de benadering van het probleem verruimen en de afstand tussen de twee Lucretia's doen toenemen. Het verruimen van de problematiek kwam reeds bij Augustinus voor. Zijn scherp dilemma kon de kerkvader uiteindelijk zelf niet volhouden. Met de vrouwen die tot zelfdoding overgegaan zijn om hun eer te bewaren, kan men terecht meevoelen, schrijft de kerkvader in *De civitate*, I, 17. Toch blijft hij in zijn verdere analyse radicaal volhouden dat de zelfdoding nooit onvermijdelijk is. En dat leidt tot een ernstig probleem (I, 26):

Sed quaedam, inquiunt, sanctae feminae tempore persecutionis, ut insectatores suae pudicitiae devitarent, in rapturum atque necaturum se fluvium proiecerunt eoque modo defunctae sunt earumque martyria in catholica ecclesia veneratione celeberrima frequentantur. De his nihil temere audeo iudicare. Utrum enim ecclesiae aliquibus fide dignis testificationibus, ut earum memoriam sic honoret, divina persuaserit auctoritas, nescio; et fieri potest ut ita sit. Quid si enim hoc fecerunt, non humanitus deceptae, sed divinitus iussae, nec errantes, sed oboedientes? sicut de Samsone aliud nobis fas non est credere.

Maar er zijn, zeggen ze, wel heilige vrouwen geweest die in een tijd van vervolging aan de belagers van haar kuisheid hebben proberen te ontkomen door in een rivier te springen die haar wel moest meesleuren en doen omkomen. En nadat zij op die manier zijn overleden, worden haar graven in de katholieke Kerk druk bezocht en vereerd.

Over deze vrouwen durf ik zo maar niet een oordeel te geven. Ik weet namelijk niet of Gods gezag door enigerlei geloofwaardige mededelingen de Kerk ertoe gebracht heeft haar gedachtenis zo te eren. Dat zou mogelijk zijn. Misschien hebben zij niet door een menselijke vergissing zo gehandeld, maar op grond van een goddelijk bevel, niet dwalend, maar gehoorzaamend, zoals wij dat toch ook van Samson moeten aannemen.

23 Dit verhaal staat onder meer te lezen bij VALERIUS MAXIMUS, *Facta et dicta memorabilia*, 8.14, ext. 5. Voor de actualiteit van dit *exemplum*, zie o.a. A. BOROWITZ, *Terrorism for Self-Glorification. The Herostratos Syndrome*, Kent, Ohio, 2005.

Gods ondoorgrondelijke wil biedt ruimte voor een nuancering waarvoor de scherpe dialectiek van de voorafgaande argumentatie moet wijken, zoals dadelijk vooral uit de vv. 95-96 zal blijken. Dantiscus neemt het dus resoluut op voor 'zijn' Lucretia (*nostra(m)*, vv. 65 en 93). Hij verwijt De Grave zijn te strenge oordeel (61-64). De keuze van 'onze' Lucretia voor de dood om haar kuisheid te behouden is volkomen gerechtvaardigd (65-68). Van diezelfde houding getuigen zoveel christelijke martelaressen zoals de H. Catharina van Alexandrië.²⁴ Zij hebben de dood verkozen boven ontering. Had 'onze' Lucretia de kans gekregen niet haar eigen beul te zijn, zou ze ongetwijfeld voor die mogelijkheid gekozen hebben, zoals omgekeerd in haar geval de H. Catharina voor de zelfdoding zou gekozen hebben (69-74). Tegenover haar tegenstander, die het uitsluitend op haar maagdelijkheid gemunt had, kon 'onze' Lucretia niets anders doen (75-80). Het streven naar roem en de vergelijking met Herostratus kunnen onmogelijk als argument tegen haar ingebracht worden (81-88) ... maar wél tegen de Romeinse Lucretia die daarom thuis hoort in de heidense onderwereld (89-92). 'Onze' gedoopte Lucretia hoort thuis in de hemel. En dat zij er op die manier is aangekomen, heeft wellicht te maken met Gods ondoorgrondelijke wil - het punt waar Augustinus zijn eigen scherpe redenering achter zich moest laten (93-96). De Grave die ooit meer begrip had opgebracht, zoals mag blijken uit zijn eerste, nauw bij Livius aansluitende, gedichtje, zal dus zijn ondertussen gewijzigde mening moeten herzien en terugkomen op zijn scherpe standpunt (97-98).

(4) Het antwoord van De Grave is opvallend kort: voor hem is de discussie afgesloten (99-100). Hij is niet te streng maar volgt de algemeen aanvaarde leer van de Kerk: zelfdoding kan niet en martelaren hebben nooit zichzelf gedood (101-104). Misschien is hij even meegegaan met de tegenstemmen (Livius, Dantiscus, zelfs de verruimde Augustinus!) maar hun argumenten zijn te zwak. En die zwakheid komt uiteindelijk neer op goddeloosheid (105-106). Zou

24 Het leven van de H. Catharina van Alexandrië, dochter van koning Costus, op wie keizer Maxentius verliefd werd staat uitvoerig beschreven in de *Legenda aurea*. Zie: Th. GRAESSE (red.), *Jacobi a Voragine legenda aurea* (tweede editie: Leipzig, 1801), cap. 172, p. 789-797. Een recente kritische editie, G.P. MAGGIONI (red.), *Iacopo da Varazze, Legenda aurea*, verscheen te Firenze in 1998.

hij dan de leer van de Kerk tegenspreken, die door geen argumenten te ontcrachten is? Hij mag een strenge criticus genoemd worden: hij verkiest toch de waarheid boven voortvarend gekibbel (107-110).

3. Het is duidelijk dat Dantiscus geen zin had om nog meer kritiek uit te oefenen op de kerkelijke orthodoxie. De talrijke processen en veroordelingen van ketters die tijdens die periode in de Nederlanden plaatsvonden zullen de nieuw-benoemde bisschop wel ervan weerhouden hebben zich nog verder op dat glibberige pad te wagen. Bij zijn afsluitende verzen kan men zich voorstellen dat Dantiscus voor één van de eigentijdse afbeeldingen van Lucretia's zelfdoding is gaan staan, die wellicht de concrete aanleiding tot de hele poëtische discussie vormde.

Gedichten bij schilderijen zijn geen uitzondering in de renaissance-literatuur, zoals omgekeerd veel picturale en grafische voorstellingen van tekst voorzien zijn in de afbeelding zelf of als onderschrift. In Vives' reeds vermelde twaalfde dialoog *Domus* van de *Linguae Latinae exercitatio* is bij het bezoek aan een huis de zelfdoding van Lucretia te zien als eerste schilderij in een reeks van voorbeeldige mannen en vrouwen uit het heidendom en het christendom en is op het schilderij een korte kritische zin aangebracht, duidelijk ter attentie van minder kuise dames: 'Multae hoc mirantur, quia non cuique tantum dolet' - 'vele vrouwen brengen hier bewondering voor op, omdat niet alle er evenveel onder lijden'. In Duitsland en de Nederlanden was de zelfdoding van Lucretia een bijzonder geliefd onderwerp bij schilders en grafici van de vroege renaissance. Onder de Brugse kunstenaars is het vooral de Meester van het Heilig Bloed die herhaalde keren de zelfdoding van Lucretia uitgebeeld heeft.²⁵ Soms wordt in de achtergrond van de zelfdoding de verkrachtingsscène voorgesteld. Dit is het geval bij de Antwerpse en met de Brugse meesters gerelateerde Meester van de Vrouwelijke Halffiguren.²⁶ Dantiscus' laatste verzen zouden precies passen als poëtisch commentaar bij een dergelijk kunstwerk dat de twee fasen van het drama uitbeeldt.

25 C. RIMAUX, *Lucretia in de Duitse en Nederlandse traditie van de vroege zestiende eeuw: een iconografische studie*. Scriptie Universiteit Gent, 2010-2011 (te raadplegen via het internet), p. 62-65; afb. 2.74-79; zie ook p. 68-69 voor Ambrosius Benson.

26 RIMAUX, *Lucretia*, p. 73-76, afb. 2.88; zie ook, voor een gravure van Frans Crabbe van Esplegehem, p. 69-73, afb. 2.85.

Meester van het H. Bloed (actief te Brugge tussen 1500 en 1520),
Lucretia (BOEDAPEST, Szépművészeti Múzeum)

De dichter vraagt haar waarom zij zichzelf gaat neersteken. Met de ideeën van Augustinus biedt hij haar om zo te zeggen een laatste kans om het niet te doen: waarom niet geloven in haar kuisheid en in de weerloosheid van haar lichaam tegenover geweld (1-4)? Haar zelfdoding zal als een schuldbekentenis overkomen, wat ook weer Augustinus suggereerde in het eerste deel van zijn snijdend dilemma (5-6). Ze was beter omgekomen voordat ze toegaf aan Tarquinius -wat met Dantiscus' barbaarse Lucretia gebeurd is (7-8). Tegenover dit beeld staat dan - als een tweede tafereel - hetgeen zich effectief heeft voorgedaan. Dantiscus werkt het uit in een wat onhandig spel rond de rol van de dolk. In zijn voorstelling had Lucretia er al één bij zich, toen ze uit vrees voor Tarquinius' wapen toegaf, en gebruikt ze haar wapen nu - te laat - om zichzelf

te doden (9-12). In zijn besluit laat Dantiscus de verleide Lucretia in complete verwarring naar de onderwereld verdwijnen en voegt hij er enigszins ironisch aan toe dat uitgerekend zo iemand als voorbeeld van kuisheid moet gelden (13-14).

ONTSTAANSPERIODE VAN DEZE GEDICHTEN

Zoals voordien al aangestipt, vormt de datum van de brief van Eobanus Hessus (4 april 1531) de *terminus ante quem*. Anderzijds levert de titel van de *Contentio* een *terminus post quem*. Dantiscus wordt er inderdaad voorgesteld als *episcopus Culmensis*, als bisschop van Chełmno (Kulm), een benoeming die hem in 1530 ten deel viel.

De tijdsperiode tussen beide *termini* kan nog enigszins bijgesteld worden, indien men enerzijds in rekening brengt dat Dantiscus en De Grave elkaar pas kunnen ontmoet hebben enige tijd na Dantiscus' aankomst in de Nederlanden, hoogstwaarschijnlijk dus tussen einde januari en einde maart 1531. Anderzijds heeft Dantiscus die gedichten opgestuurd aan Eobanus Hessus in Nürnberg; zelfs al heeft Eobanus onmiddellijk geantwoord (op 4 april), dan nog lijkt het redelijk aan te nemen dat Dantiscus zijn brief samen met het gedicht *De duabus Lucretiis* ten vroegste rond half maart verstuurd heeft.

DANTISCUS' AUTEURSCHAP ONDER VUUR?

De ontdekking van het eerste deel van de *Contentio* en van Dantiscus' laatste gedicht tussen de gedichten van Andreas Cricius (Krzycki, °1482-†1537) en met name in het zesde boek (*Carmina amatoria*), kon aanvankelijk enige twijfel voeden over Dantiscus' auteurschap.²⁷ Met deze Poolse humanist, secretaris van de Poolse

27 Voor Cricius zie de notitie van H. KOWALSKI in: BIETENHOLZ & DEUTSCHER, *Contemporaries of Erasmus*, dl. II, 275-278. De twee gedichten bevinden zich in *Andreae Cricii Carmina*, ed. Casimirus Morawski, *Corpus antiquissimorum poetarum Poloniae Latinorum usque ad Ioannem Cochanovium*, 3 (Krakau, 1888), p. 197-201 (vooral p. 199-201). Wellicht is hier de plaats om op te merken dat de uitgever suggereerde (p. 199, n. 2) dat de koningin-moeder wel eens Bona Sforza zou kunnen zijn, de tweede echtgenote van koning Sigismund I, die haar zoon Sigismund August behulpzaam wou zijn. Indien dit waar zou zijn, dan kon de *Contentio* nauwelijks ontstaan zijn vóór 1537, het jaar van Cricius' overlijden. In dit jaar werd de jonge Sigismund August zeventien, en hij was daarenboven geen koning.

koningin en koning en later bisschop en aartsbisschop, onderhield Dantiscus vanaf zijn jeugd enge vriendschapsbanden, zoals hun onderlinge correspondentie over de jaren heen laat uitschijnen. Het is dan ook uiterst onwaarschijnlijk dat Dantiscus schaamteloos een paar gedichten van Cricius onder zijn naam naar andere vrienden zou gestuurd hebben. Een ander scenario lijkt veel meer voor de hand te liggen.

De uitgever zelf van Cricius' gedichten noteerde in zijn voorwoord dat zich tussen de gedichten van Cricius die hij had kunnen recupereren heel wat epigrammen van anderen bevonden. Enkele ervan zouden door Cricius zelf uit belangstelling gekopieerd kunnen zijn, andere door de man die grotendeels verantwoordelijk was voor het verzamelen van Cricius' verzen, Stanislaus Górski, kanunnik en secretaris van Piotr Tomicki (°1464-†1535), zelf vice-kanselier van de koning vanaf 1515 en bisschop van Przemyśl (1514), Poznań (1520) en Krakau (1525).²⁸ De Poolse geleerde Ryszard Ganszyniec was er zelfs van overtuigd dat nog heel wat meer gedichten die door Morawski aan Cricius toegeschreven geweest waren, niet uit zijn pen waren gevloeid.²⁹

Men kan dus met vrij grote zekerheid stellen dat Dantiscus de auteur is geweest van verschillende delen in de *Contentio*, evenals van het derde gedicht *In Lucretiam Romanam*. Hij liet deze verzen in de handen van Stefaan de Grave, wiens vriend Antonius van Schoonhove ze ontdekte tussen zijn papieren en ze publiceerde in oktober/november 1544, met het volgende titelblad:

Stephani Comitiss Bellocassii Sylvula carminum non minus docta quam iucunda. Cum nonnullis epitaphiis Marci Laurini et Iohannis Lodovici Vivis, Brugis, Typis Roberti Gualteri & Erasmi Verreeckii sociorum typographorum, M.D.XLIIII.

28 *Ibid.*, p XIX: 'Quorum carminum nonnulla sine dubio in codicillis ipsius Cricii sunt inventa, epigrammata aliorum auctorum, quibus delectabatur, excerptis; alia vero a Gorscio addita videntur.'

29 R. GANSZYNIEC, 'Polonolatina. X. Ps.-Criciana', in: *Pamiętnik Literacki*, 25 (1928), 55-60. Maar zie het meer realistische oordeel van Cl. BACKVIS, 'Un poète latin de la Pologne humaniste: André Krzycki - Andreas Cricius (1482-1537)', in: *Latomus*, 6 (1947), 45-67 (p. 53).

STEPHANI COMITIS BELLOCASSII

Syluula carminum, non minus do-
cta quàm iucunda.

Cum nonnullis Epitaphijs Marci Laurini
& Iohannis Lodouici Viuis

BRVGIS,
Typis Roberti Gualteri & Erasmi Verreeckij
sociorum typographorum.
M. D. XLIII.

BIJLAGE

[Stefaan de Grave]: de Romeinse Lucretia

Wat rest er mij nog ongeschonden, nu ik de bloem van mijn eerbaarheid verloren heb?
Mijn geweten is nochtans zuiver; daarvan zal mijn dood spoedig getuigenis afleggen.
Geen overspelige vrouw zal naar mijn voorbeeld verder kunnen leven:
al pleit ik mij vrij van schuld, ik onttrek me geenszins aan mijn straf.

Discussie over twee Lucretia's, de Romeinse en de barbaarse, gevoerd door de eerwaarde heer Ioannes Dantiscus, bisschop van Kulm, en Stefaan de Grave

Ioannes Dantiscus

1. Een aantrekkelijke jonkvrouw leefde bij de moeder van de koning. De koning werd verliefd op haar. Toen hij haar niet kon ompraten met smeekbeden noch met cadeautjes³⁰, kreeg de moeder medelijden met haar zoon en kwam hem heimelijk te hulp.

5. Zij liet de hartstochtelijk verliefde in de kamer, waar enkel de jonkvrouw verbleef; zij borduurde er met hagelwitte handen een kunstig motief op zijden weefsel. Hij trad de kamer binnen en belaagde al dadelijk het verschrikte meisje met geweld. Maar zij lachte hem verleidelijk toe en zei: "Ik kan me maar beter voorbereiden op wat komen gaat; trek je wat terug, en ik zal je uit eigen beweging geven wat jij met geweld van mij wil afdwingen."

11. Vol verwachting bleef de hartstochtelijke minnaar voor de deur staan. Zij zocht duizend manieren om te vluchten. Maar zij was ingesloten en kon hem niet ontlopen. Om niet verkracht te worden stortte zij zich halsoverkop uit het raam met de woorden: "Ik vertrouw mij en mijn zuivere lichaam toe aan de hemelingen." En zo bewaarde zij haar eer en smoorde zijn lust in de kiem. Jullie die de heldinnen uit de Oudheid de hemel in prijzen, bestond in vroeger tijden wel een groter eergevoel?

19. In vroeger tijden doorstak Lucretia zichzelf met een zwaard nadat zij verkracht was; zij verkoos te sterven vooraleer geweld te ondergaan.

Lucretia droeg na haar verkrachting het kind van een machtige koning onder haar hart; zij bleef ongeschonden, en verkoos de dood boven de koning.

Deze Romeinsedame, gebroken door bedreigingen, gaf haar eerbaarheid prijs; maar niets heeft deze barbaarse jonkvrouw doen zwichten. Uit vrees dat de echtbreker de schanddaad naderhand zou uitbrengen maakte de Romeinse Lucretia als eerste de misdaad bekend, en doorstak zichzelf met haar eigen zwaard.

27. Door haar schande te verbergen had de barbaarse Lucretia kunnen hopen op

30 Cf. OVIDIUS, *Fasti*, II, 806: 'nec prece nec pretio nec movet ille minis.'

Lucretia Romana

(f. C.2^r)

Flore pudicitiae amisso quid erit mihi salvum?
Mens tamen est insons, mors cito testis erit.
Nulla meo exemplo uxor vivet adultera: quamvis
Me noxa absolvo, haud libero supplicio.

Contentio de duabus Lucretiis, Romana (f. C.3^v)
scilicet et barbara, inter R.D. Ioannem Dantiscum
episcopum Culmensem et Stephanum Comitem

Ioannes Dantiscus

- Regis apud matrem degebat virgo decenti
Forma, rex cuius captus amore fuit.
Quam prece nec precio quum flectere posset, amanti
Mater opem nato clam miserata tulit.
5. Immisit thalamo cupidum, quo sola puella
Texebat nivea serica picta manu.
Ingressus pavidam mox vi tentavit; at illa
Blanditias fingens talia verba dedit:
“Est quod agam quo sim magis apta, recede parumper
10. Hinc modo; quod poscis vi, tibi sponte dabo.”
Substitit ante fores spe fervidus ille recepta,
Illa fugae coepit quaerere mille modos.
Clausa tamen quum non evadere posset amantem,
praeceps stuprum ne pateretur, ait:
15. “Ex hac me superis castam commendo fenestra”,
Servato fregit sicque pudore gulam.
Dicite qui veteres extollitis Heroinas,
Estne pudicitia clarior ulla prior?
Se fixit vim passa prius Lucretia ferro,
20. Quam vi corrumpi malluit ista mori.
Haec compressa tulit prognatum rege potenti,
Casta manens regi praetulit ista necem. /
Prodidit³² haec Romana minis³³ deiecta pudorem, (f. C.4^r)
Barbara re nulla victa sed ista fuit.
25. Haec metuens facinus ne post vulgaret adulter

32 Prodidit **B**: Perdidit **C, N, O**.

33 minis **N, O**: nimis **B, C**.

rijkdom en eerbetuigingen, en allerlei privileges in haar leven. Zij had kunnen genieten van de verfijnde genoegens aan het hof van zo'n machtige vorst. Maar zij achtte het oneervol verder te leven beladen met een dergelijke schandvlek. En dus beroofde zij zich van het leven zonder schuldig te zijn, in navolging van wat de Teutoonse vrouwen lang geleden hadden gedaan. Maar toch moet zij hoger geacht worden dan hen. Zij vreesden na de dood van hun mannen aan de vijanden uitgeleverd te worden. Zij weigerde levend in de handen te vallen van een koning die haar liefhad. De prestatie van deze jonkvrouw heeft dus aangetoond in welke mate de heldendaad van de Italische Lucretia in onze streken overtroffen is geworden. O jij, gezegende maagd boven alle andere die vroegere eeuwen hebben voortgebracht, jij bent het grote sieraad van barbaarse bodem. Haar naam heb ik tot nog toe verzwegen, opdat het uitlekken van dit recente gebeuren niet tot commotie zou leiden. Later zal zij grote faam genieten.³¹

De Grave

41. Geen van beide Lucretia's verdient het geprezen te worden omwille van haar kuisheid. Zij die haar eer heeft willen bewaren, zal als voorbeeld van moed gelden. Indien je het christen geloof aanhangt, dan heeft geen van beiden een gedenkwaardige daad verricht, maar hun straf zal elk van hen niet ontlopen.

45. Indien nu rede en gevoel hen beiden beoordelen, dan moet de verkrachte echtbreekster het afleggen tegen de maagdelijke roos.

De ene verkoos de dood boven oneervolle onderwerping; de andere stierf na een smadelijke verkrachting een nog schandelijker dood.

Zij overtreft dus de Romeinse Lucretia zowel door de bloem van haar maagdelijke eer als door haar ongebroken geest.

Wat een fantastisch doorzicht! Wat een fijn bedachte woorden! Wat een sluwel list! Om op die manier de binnengesmokkelde aanbieder te kunnen misleiden.

53. De Romeinse Lucretia had evenwel in volle duisternis haar ontering kunnen vermijden, maar naar mijn mening stemde ze in al haar doortraptheid toe.

Indien je nu alles op een rijtje zet, komt geen van beiden enige roem toe, hoewel precies hun eergevoel de oorzaak was van hun beider dood. Zelfs al zou naar menselijke maatstaven hun enige lof moeten worden toegezwaid, dan nog kan geen van beiden in recht en billijkheid gelukzalig genoemd worden.

Al is het zo dat, alles wel beschouwd, elk van beiden Herostratus heeft nagevolgd, voor wie een toorts aan de basis lag van eeuwige roem.

31 SEXTUS PROPERTIUS, *Elegiarum liber quartus*, 11, 72: "Laudat ubi emeritum libera fama rogam."'

- Fassa scelus, proprio concidit ense prius³⁴.
 Dedecus ista tegens potuisset opes et honores
 Sperare, et vitae commoda multa suae
 Deliciisque frui tam magni regis in aula;
 30. Vivere sed duxit turpe, manente nota.
 Sic Cymbras imitata olim se casta necavit,
 Sed tamen hinc³⁵ Cymbris anteferenda venit.
 Hostibus hae tradi amissis timuere maritis;
 Noluit haec vivens rege ab amante capi.
 35. Quantum igitur nostris virtus superatur in oris
 Itala, monstravit virginis huius opus.
 O foelix una ante alias quas prisca tulerunt
 Saecula, barbarici gloria magna soli.
 Nomen adhuc, res ipsa recens ne cognita laedat,
 40. Suppressi³⁶, quod post libera fama dabit.

Comes

- Neutra pudicitiae digna est Lucretia laude,
 Esse docet fortem, quae esse pudica volet.
 Si Christi sectare fidem, memorabile neutra
 Patravit factum, at crux sua utramque manet.
 45. Verum si ratio sensusque expendit utramque,
 Cedit virgineae moecha stuprata rosae.
 Malluit ista mori quam accumbere turpiter, illa
 A turpi accubitu turpius occubuit. /
 Ista igitur vincit Romanam flore pudoris (f. C.4^v)
50. Virginei, intacto vincit et ingenio.
 O quantum ingenium! Quam callida verba! Quis astus!
 Sic intromissum fallere posse procum.
 Illa autem in mediis evadere supra tenebris
 Quierat, assensit sed male vafra reor.
 55. Omnia si expendas, debetur gloria neutri,
 Quanquam utriusque neci gloria causa fuit.
 Etsi humana ipsis tribui laus debeat ulla,
 Neutra bono dici iure beata potest.
 Ast utraque in summa est imitata Herostraton illum,
 60. Cui fax perpetui nominis auctor erat.

34 prius **C, O**: prior **B**, manu **N**.

35 hinc **C, N, O**: haec **B**.

36 Suppressi **C**: Suppressit **B, N, O**.

Dantiscus

61. Volgens jouw streng oordeel verdient de Romeinse Lucretia helemaal geen lof, en onze barbaarse ook maar heel weinig: laat mij zeggen, met jouw welnemen, dat je elk van hen al te onverbiddelijk gebrandmerkt hebt; je hebt de hele aangelegenheid met meer nadruk dan billijk is aan de kaak gesteld.

65. Onze Lucretia was ertoe gedwongen haar kuisheid met de dood te beschermen: op geen andere manier kon zij haar eer bewaren.

Onteed worden, dan wel vrijwillig en zonder smet de dood ingaan, zeg eens, wat kan er volgens jou rechtvaardiger of heiliger zijn?

Hoeveel christengelovige maagden hebben in het verleden geen foltering doorstaan en hebben de dood niet verkozen boven ontering?

Ook zij zou met plezier gestorven zijn door de hand van de beul, liever dan zich zo hals over kop in de dood te storten om geweldpleging te vermijden. Indien de dochter van koning Costus op een dergelijke manier opgesloten was geweest, had zij wellicht wel dezelfde misdaad begaan.

75. Voor haar deur stond geen vijandelijke koning, maar een minnaar; hij had enkel een probleem met haar maagdelijkheid. Wat had zij gedaan, toen geen hulpgeroep of weerstand hielp, indien er niets aan te doen was en er geen enkel uitzicht was op vluchten? Zij zou uiteindelijk niets anders gekund hebben dan de verkrachting te ondergaan; wat had die maagd, die nooit een man gekend had, anders kunnen doen?

81. Roem was hier niet de aanleiding tot het gevecht, maar eergevoel en al wat deze verderfelijke minnaar met geweld trachtte te winnen.

De oorzaak van haar dood lag dus niet in het najagen van roem, zoals jij aangeeft, maar in het feit dat ze geen smadelijk leven wilde.

Zij streefde helemaal niet naar roem, toen zij, alleen, uit haar kamer ontsnapte uit vrees afschuwelijke schanddaden te moeten ondergaan.

Nochtans beweert jij dat zij die Herostratus navolgde, die zich een naam verworven heeft door een misdaad te begaan.

89. Op dat punt wil ik de Romeinse Lucretia niet verdedigen - wellicht werd zij aanvankelijk voortgestuwd door haar zucht naar roem, dan pas door vrees -, omdat ik denk dat zij niet met recht en reden gelukzalig kan genoemd worden, en dat zij op goede gronden naar de wateren van de Styx gebracht werd.

93. Maar ik denk dat onze Lucretia daarentegen, die door het doopselwater aan de hemelingen gewijd was, nu tussen de hemelbewoners verblijft.

Wellicht wilde God zelf dat zij op deze manier haar kuisheid bewaarde, Hij wiens oordeel niemand kennen kan.

Ofwel moet je dus je mening herzien en teruggeven wat je hebt ontnomen, ofwel zal de uiteindelijke uitkomst je ertoe dwingen, jij die je zopas kritisch erover hebt uitgelaten.

Dantiscus

- Quod Romana nihil Lucretia, nostra parumque
Barbara te duro iudice laudis habet,
Pace tua dicam, nimis acer utramque notasti,
Quam par est trutina rem graviore notas.
65. Nostra pudicitiam cum morte coacta tueri,
Non alio potuit casta manere modo.
Stupra pati, vel sponte mori sine labe, quid esse
Iustius, aut dic quid sanctius esse potest?
Nonne prius tot Christicolae tormenta puellae
70. Perpressae, stupris praeposuere necem?
Carnificisque manu cecidisset et ista libenter,
Quam sic vim vitans praecipitata mori.
Filia si regis Costi sic clausa fuisset,
Forsitan in facinus lapsa fuisset idem./
75. Astabat foribus non hostis rex, sed amator, (f. D.1^r)
Cui bellum nisi cum virginitate fuit.
Quid faceret, cum nec clamor nec lucta valeret
Ulla diu posset, nec ratio ulla fugae?
Sic tandem stuprum per vim sufferre coacta,
80. Quid prius hic expers virgo viri faceret?
Certamen dedit hic non gloria, sed pudor et res
Quam vi tentavit perniciosus amans.
Non igitur quam tu designas gloria mortis
Sed male quod nollet vivere causa fuit.
85. Ambivit nihil haec famae, quum sola cubile
Excideret metuens probra scelesti pati.
Tu tamen hanc, inquis, imitatam Herostraton illum,
Qui male re gesta crimine nomen habet.
Hic ego Romanam nolo defendere; forsan
90. Impulit hanc primum gloria, deinde metus,
Illaque quod nequeat dici puto iure beata,
Ad Stygios merito quod sit adacta lacus.
Sed nostram superis ex sacro fonte dicatam,
Inter caelestes (credo) latere deos.
95. Hocque modo castam forsan Deus ipse volebat,
Cuius iudicium noscere nemo potest.
Aut igitur recinas, detractaque redde, vel olim
Qui Criticus fueris, res dabit acta tibi.

De Grave

99. Waarom zou ik met jou zo lang blijven discussiëren? Een korte repliek volstaat. Ik ben geen al te harde rechter, heel de Kerk van Christus oordeelt zo, evenals een ganse menigte van geleerden (die beweren dat) niemand zichzelf mag ombrengen; de heiligen zijn omgekomen door andermans hand.

Wellicht zou ik daarin kunnen meegaan, al pakken zij met een zwak argument uit; en indien jij dat allemaal negeert, dan zal dit niet getuigen van zwakte, maar van ongodsdienstigheid.

Zeg dus, moet ik herroepen wat de Kerk van Christus als vaststaand voorhoudt, en wat je met argumenten niet onderuit kan halen?

Ik zal dit niet herroepen, al word ik een onbuigzame criticus genoemd: ik verkies de waarheid boven snelle verwijten.

Dantiscus tot de Romeinse Lucretia

Waarom heb je je zwaard getrokken en tracht je nu je stralend-witte borst te treffen?

En waarom dwing je je sneeuwwitte handen tot jouw verderf?

Wil je na je onttering niet de zaak van je kuisheid verdedigen, en getuigenis afleggen van het geweld dat je werd aangedaan?

Zelfs al sterf je, toch zal je niet zonder schuld kunnen zijn: altijd zullen er tekenen blijven van je verloren eer.

7. Het ware beter geweest eerder te sterven dan het vuige liefdeswerk van een dreigende Tarquinius te ondergaan. Maar uit vrees voor de dolk die de echtbreker in zijn rechterhand hield, heb jij vastgenomen wat gewoonlijk onder de kleren verborgen blijft.

11. En nadat hij zijn zoete misdaad vol wellust heeft voltrokken, doorsteek jij jezelf met het zwaard, geschonden in de waardigheid van je huwelijk.

En op die manier verleid en buiten zinnen haast je je naar de onderwereld, terwijl je, naar men zegt, een ideaalbeeld biedt voor kuisse vrouwen.

Comes

- Quid tecum longo pergam contendere filo
100. Verborum? Paucis replicuisse sat est. /
Non nimis³⁷ acer ego iudex, Ecclesia Christi (f. D.1^v)
Tota est, doctorum totaque turba virum:
Quod sibi non liceat mortem consciscere, sancti
Alterius caesi procubuere manu.
105. Forsitan et cedo³⁸: argumentum debile reddunt,
Et quae si aufers, non debile, at impium erit.
Dic igitur, recinam quod Christi Ecclesia firmat,
Quodque argumentis invalidare nequis?
Non recinam, Criticus quamvis appeller et acer,
Vera ego festinis praefero conviciis.

Dantiscus in Lucretiam Romanam

- Cur petis haec stricto tua candida pectora ferro,
Cogis et has niveas in tua fata manus?
Visne pudicitiae causam polluta tueri,
Et vim testari quae tibi facta fuit?
5. Non poteris culpa (quamvis moriari) carere:
Amisisti semper signa pudoris erunt.
Ante mori satius fuerat, quam ferre minantis
Tarquini foedum turpis amoris opus.
Sed metuens telum quod dextra gessit adulter,
10. Cepisti quod sub veste latere solet.
Hocque voluptatis facinus quum dulce peregit
Coniugii laesa te fodis ense fide.
Et sic mentis inops properas corrupta sub Orchum,
Castarum specimen te tamen esse ferunt.

37 *nimis correxi e minus B.*

38 *cedo correxi e credo B.*